

تخریب میراث فرهنگی سوریه توسط داعش و راهکارهای مقابله با آن در حقوق بین‌الملل

پوریا عسکری *

حمید مسعودی کوشک **

شناسه دیجیتال اسناد (DOI) : 10.22066/cilamag.2018.31686

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۱۰/۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۶/۸

چکیده

بحران سوریه از وجوه مختلفی قابل مطالعه و بررسی است. البته بدیهی است که از دریچه حقوق بین‌الملل، آنچه در این بحران، بسیار مشهود و بارز به نظر می‌رسد، نقض گسترده و همه‌جانبه حقوق بشردوستانه و ایراد آسیب و صدمات سنگین به غیرنظامیان و مردم عادی است که جان و مال و خانه و کاشانه خود را به دلیل جنگی خانمان‌سوز از دست دادند و آن‌ها که خوش‌اقبال‌تر بودند، به جستجوی رهایی از ترس و جنگ، آواره سایر کشورهای نزدیک و دور شدند. از سوی دیگر، جنگ سوریه، میراث فرهنگی غنی این کشور را که روزی میراثی جهانی محسوب می‌شد، به تلی از خاک تبدیل کرده تا یادآور گوشه‌ای از جنایاتی باشد که در این جنگ بر مردم سوریه روا داشته شد.

در میان بازیگران مختلفی که در این مخاصمه گسترده دخیل هستند، گروه افراطی داعش است که در کارنامه جنایات متعدد خود، تخریب و غارت آثار و میراث فرهنگی سوریه را نیز درج کرده است؛ میراثی که بی‌تردید، به‌عنوان میراث بشری مورد حمایت حقوق بین‌الملل بوده و نابودی و چپاول آن از ابعاد مختلف به‌مثابه جنایت جنگی و جنایت علیه بشریت است. در این مقاله، با اشاره به فجایع رخ داده برای میراث فرهنگی سوریه، راهکارهای حقوق بین‌الملل در برخورد با این مصائب، جستجو شده است.

واژگان کلیدی

داعش، میراث فرهنگی سوریه، جنایت جنگی، جنایت علیه بشریت، حمایت

* pouria.askary@gmail.com

** hamid.mk6878@gmail.com

* نویسنده مسئول، استادیار دانشگاه علامه طباطبایی

** کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل از دانشگاه تربیت مدرس

مقدمه

خاورمیانه، که اغلب مهد تمدن نامیده می‌شود،^۱ کانون مکان‌های بی‌شمار دارای ارزش‌های غنی فرهنگی است. همچنین، این منطقه یکی از مناطق اصلی درگیری‌های قومی و مذهبی در طول قرن‌های گذشته بوده است. از سال ۲۰۱۱ موجی از اعتراض‌ها و انقلاب‌ها، موسوم به بهار عربی، کشورهای عربی خاورمیانه را فراگرفت. سوریه نیز در زمره کشورهای بود که شاهد برخی ناآرامی‌های داخلی بود. بحران سوریه با دخالت محور غربی - عربی - ترکی، در قالب کمک‌ها و حمایت‌های مالی، معنوی و تسلیحاتی به مخالفین و تروریست‌های مسلح، به جنگی همه‌جانبه علیه نظام حاکم این کشور تبدیل شد که در این میان، علاوه بر غیرنظامیان، بسیاری از شهرها و اماکن فرهنگی و تاریخی این کشور نیز از جنگ متأثر شده‌اند.

سوریه به‌عنوان خاستگاه برخی از کهن‌ترین تمدن‌ها در جهان، دارای شش منطقه میراث فرهنگی دارای ارزش‌های جهانی است که اهمیت بسزایی برای مردم سوریه و جهان دارند.^۲ باوجود این، این کشور از سال ۲۰۱۱ تا کنون در حال تجربه‌کردن یکی از بدترین بحران‌های داخلی است. بحرانی که میراث فرهنگی سوریه را دائماً در معرض خطر قرار داده و به هر شش منطقه میراث جهانی این کشور آسیب وارد کرده است. تخریب مکان‌های باستانی، آثار تاریخی و مجموعه‌های فرهنگی در جریان بحران مزبور تا حدی زیاد بوده که شاید بتوان گفت چنین تخریبی پس از جنگ‌های جهانی بی‌سابقه بوده است.^۳

بحران فعلی سوریه با نام گروه افراطی داعش، یک گروه افراطی که در سراسر عراق و سوریه گسترش یافت،^۴ در هم آمیخت. داعش در ژوئن ۲۰۱۴ با به‌خلاف‌رسیدن ابوبکرالبغدادی (خلیفه)، نام جدید دولت اسلامی را برای خود انتخاب کرد؛ قبل از آن با عناوین «دولت اسلامی عراق و شام»، «دولت اسلامی عراق و سوریه» یا «دولت اسلامی عراق و شام» از ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۴، «دولت اسلامی عراق» از ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۳، «القاعده در عراق» از ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۶، «سازمان جهاد و توحید» از ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۴ شناخته می‌شد.^۵

گروه افراطی داعش با انگیزه‌های سیاسی، دینی و مذهبی اقدام می‌کند و از آن جمله،

1. Hannah G. He, "Protecting Ancient Heritage in Armed Conflict: New Rules for Targeting Cultural Property During Conflict with ISIS", *Maryland Journal of International Law*, vol. 30, Issue 1, 2015, p. 168.

2. Santander Declaration, *The Protection of Syria's Heritage*, Santander, 25 April 2014, p. 1.

3. *Ibid.*

4. Roggio, Bill, "ISIS Announces Formation of Caliphate, Rebrands as Islamic State", *Threat Matrix*, A Blog of the Long War Journal, 29 June 2014. (Available at: http://www.longwarjournal.org/archives/2014/06/isis_announces_formation_of_caliphate, last visited: 10/11/2015).

5. Simms, Marc, "ISIS: Background, Ideology and Capabilities", 30 June 2014, Security and Defence, Issue 2, No. 6. (Available at: <http://www.hscentre.org/middle-east-and-north-africa/isis-background-ideology-capabilities/>, last visit: 10/11/2015).

به‌منظور تخریب میراث فرهنگی عراق و سوریه دست به لشکرکشی زده است.^۶ در این راستا، کلیساها و مقبره‌های باستانی را تخریب و مجسمه‌های منحصر به فرد را از بین برد. مجمع عمومی سازمان ملل متحد در قطعنامه شماره ۶۸/۱۲۷، که از طرف جمهوری اسلامی ایران پیشنهاد شد، تأکید کرد «افراط‌گرایی خشونت‌آمیز، نگرانی مشترک، خطری برای امنیت و رفاه جوامع بشری شده است».^۷ این در حالی است که «همه ادیان، متعهد به صلح هستند»^۸ و «هیچ توجیهی برای افراط‌گرایی خشونت‌آمیز وجود ندارد»^۹ زیرا «منجر به گسترش نفرت و تهدید زندگی می‌شود».^{۱۰} مجمع عمومی در این قطعنامه، افراط‌گرایی خشونت‌آمیز و حمله به مکان‌های مذهبی، زیارتگاه‌ها و مکان‌های فرهنگی، از جمله تخریب عمدی آثار و بناهای تاریخی را به‌عنوان نقض حقوق بین‌الملل، و به‌طور خاص حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، محکوم کرده^{۱۱} و از همه کشورهای عضو خواسته است که علیه افراط‌گرایی خشونت‌آمیز در تمام اشکال و مظاهر آن و همچنین، خشونت‌های فرقه‌ای متحد شوند.^{۱۲}

البته، نمی‌توان انگیزه‌های مادی گروه داعش در غارت و سرقت گنجینه‌های فرهنگی سوریه را نادیده گرفت. قاچاق میراث فرهنگی، تجارت پُر سود و منبع مهم تأمین مالی گروه‌های افراطی است. گروه داعش به‌طور مستقیم و غیرمستقیم، درگیر غارت و قاچاق میراث فرهنگی سوریه برای تأمین مالی حملات تروریستی خود بوده و هست.^{۱۳}

از سال ۲۰۱۳، اداره کل آثار باستانی و موزه‌های سوریه با همکاری یونسکو و سایر نهادهای فرهنگی بین‌المللی، در تمام فعالیت‌های خود، از جمله، در جریان کارگاه آموزشی مربوط به میراث فرهنگی سوریه در عمان، در نشست فنی پاریس در رابطه با میراث باستانی سوریه، و همچنین، در نشست بین‌المللی کارشناسان یونسکو برای حفاظت از میراث فرهنگی سوریه در ماه مه ۲۰۱۴، خواستار تصویب قطعنامه‌ای در رابطه با ممنوع کردن همه نوع تجارت میراث باستانی سوریه بوده است.^{۱۴} شورای امنیت سازمان ملل متحد، در ۱۲ فوریه ۲۰۱۵، قطعنامه شماره ۲۱۹۹ را تحت فصل هفتم منشور ملل متحد به تصویب رساند. این قطعنامه توانایی همه گروه‌های

6. Hannah G. He, *op. cit.*, p. 179.

7. UN Doc A/RES/68/127, Resolution Adopted by the General Assembly, 18 December 2013, p. 2.

8. *Ibid.*

9. *Ibid.*

10. *Ibid.*

11. *Ibid.*, para. 3.

12. *Ibid.*, para. 4.

13. UN Doc. S/RES/ 2199, Adopted by the Security Council at its 7379th meeting, 12 February 2015, para. 16.

14. Syrian Arab Republic- Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums, "The UN Adopt Resolution Banned All Trade in Antiquities from Syria", 12/02/2015. (Available at <http://www.dgam.gov.sy/index.php?id=314&id=1592>, last visit: 18/11/2015)

تروریستی برای تأمین منابع مالی را هدف قرار داده و همه نوع تجارت آثار باستانی سوریه را ممنوع اعلام کرده است.^{۱۵} همچنین، در قطعنامه دیگر شورای امنیت، داعش «با توجه به ایدئولوژی افراطی خشونت‌آمیز، فعالیت‌های تروریستی و حملات گسترده و پیوسته خود علیه غیرنظامیان، که نقض حقوق بشر و حقوق بشردوستانه بین‌المللی است، و عمدتاً بنا به دلایل قومی - نژادی و مذهبی و با هدف تخریب و قلاچاق میراث فرهنگی سوریه و عراق بوده، یک خطر بی‌سابقه و جهانی برای صلح و امنیت بین‌المللی»^{۱۶} دانسته شده و «تجاوز به حقوق بشر و نقض حقوق بشردوستانه به صورت فاحش، پیوسته و گسترده، از جمله اقدامات وحشیانه مربوط به تخریب و چپاول میراث فرهنگی»^{۱۷} با شدیدترین لحن محکوم شده است.

این مقاله، ابتدا با تمرکز بر گزارش‌های سازمان‌های جهانی و سوریه، مروری بر آسیب‌های وارد شده بر اماکن تاریخی و فرهنگی سوریه به دست داعش خواهد داشت و آنگاه با تمرکز بر ماهیت داعش به‌عنوان گروه مسلح غیردولتی، موازین و آرای بین‌المللی موجود را مطالعه و بررسی می‌کند تا مشخص شود جنایات ارتكابی در این خصوص، از چه ماهیتی برخوردارند و سازگار مقابله با آن‌ها بر مبنای حقوق بین‌الملل چگونه است.

۱. تخریب و غارت میراث فرهنگی سوریه

اسناد بین‌المللی، از جمله کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه، ابتدا از واژه *اموال فرهنگی* استفاده می‌کردند. با این حال، در سال‌های اخیر، یونسکو تمایل بیشتری برای کاربرد عبارت *میراث فرهنگی* نشان داده است. تعریف و مفهوم *اموال فرهنگی* به‌خوبی تشریح نشده و در دکتترین اختلاف نظر وجود دارد. با این حال، به‌طور کلی نویسندگان حقوقی نیز تعریف از *اموال فرهنگی* مندرج در ماده ۱ کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه را پذیرفته‌اند. کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه در ماده ۱ برای تعریف *اموال فرهنگی* از اصطلاح *اموال* استفاده کرده و با ذکر چند نمونه آن را تعریف کرده است. در واقع، این کنوانسیون با بیان نمونه‌هایی از *اموال فرهنگی*، تعریف گسترده‌ای از *اموال فرهنگی* ارائه داده است.^{۱۸}

15. UN Doc. S/RES/ 2199, *op. cit.*, para. 17.

16. UN Doc. S/RES/2249 (2015), Adopted by the Security Council at its 7565th meeting, 20 November 2015, p. 1.

17. *Ibid.*, para. 3, p. 2.

18. Saba, Hanna, G. Salame, Nabil, *The Protection of Movable Cultural Property, Compendium of Legislative Texts*, vol. I, UNESCO, 1st ed., Paris 1984, Part I, p. 17.

ماده ۱ کنوانسیون مقرر می‌نماید:

«با توجه به اهداف کنوانسیون، اصطلاح «*اموال فرهنگی*» اموال ذیل را صرف نظر از منشأ و مالک آن‌ها در بر می‌گیرد؛ الف؛ اموال منقول و غیرمنقولی که برای میراث فرهنگی هر قومی دارای اهمیت زیادی می‌باشد، مانند آثار معماری، هنری یا تاریخی، مذهبی یا غیرمذهبی، مناظر باستانی، مجموع ساختمان‌هایی که دارای ارزش تاریخی یا هنری می‌باشند، آثار باستان‌شناسی و همچنین مجموعه‌های علمی و مجموعه‌های مهم کتب و اسناد و نمونه‌های تقلیدی اموال مذکور در فوق؛

دامنه تعریف ماده ۱ کنوانسیون در رابطه با «اموال فرهنگی» بسیار گسترده است و هم اموال فرهنگی غیرمنقول و هم اموال فرهنگی منقول را در بر می‌گیرد، هم ساختمان‌هایی که در زمان صلح برای نمایش و نگهداری اموال فرهنگی منقول در نظر گرفته شده‌اند و هم پناهگاه‌هایی که در زمان جنگ، اموال فرهنگی منقول در آن نگهداری می‌شود. بر اساس تعریف ارائه‌شده، معیار مورد نیاز برای اینکه یک مال غیرمنقول یا منقول، تحت شمول این تعریف قرار گیرد این است که مال مورد نظر باید برای میراث فرهنگی هر قومی یا به عبارت دیگر، برای میراث فرهنگی ملی هر طرف خاص کنوانسیون، از اهمیت زیادی برخوردار باشد. بنابراین، بر اساس ماده ۱ کنوانسیون می‌توان گفت کنوانسیون به همه طرف‌های متعاقد، یک نوع صلاحیت جهت تعیین و تشخیص اموال فرهنگی موجود در قلمرو سرزمینی خویش اعطا کرده است. در این رابطه، برخی از کشورها و از جمله ایران، در گزارش‌های خود اذعان کرده‌اند که طرف‌های متعاقد کنوانسیون، اموال مزبور را بر اساس معیارهای خویش تعیین و انتخاب می‌کنند.^{۱۹}

قوانین ملی عمدتاً تعریف چندان گسترده‌ای از اموال فرهنگی ارائه می‌دهند که شامل همه‌گونه اموال فرهنگی غیرمنقول و منقول می‌شود. اموال فرهنگی در قوانین ملی بر اساس معیارهای مختلفی، از جمله معیار مربوط به ارزش، منافع و اهمیت تاریخی، علمی یا هنری یا معیار مربوط به قدمت اموال فرهنگی، تقسیم‌بندی می‌شوند.^{۲۰} برای نمونه، قانون آثار باستانی سوریه، مصوب ۱۹۶۳، برای تعریف میراث فرهنگی از معیار قدمت تاریخی استفاده کرده: «آثار باستانی به اموال فرهنگی منقول و غیرمنقول بنا، ساخته، تولید، نوشته یا ترسیم‌شده توسط انسان که دارای قدمت حداقل دویست سال میلادی یا دویست‌وشش سال هجری باشد اطلاق می‌شود».^{۲۱} با این حال به موجب این قانون، مقامات سوری مسئول آثار باستانی اجازه دارند تمام اموال فرهنگی منقول و غیرمنقولی را که دارای ویژگی‌های تاریخی یا هنری یا ملی باشند، بدون توجه به معیار قدمت تاریخی اشاره‌شده در این قانون، به‌عنوان میراث فرهنگی در نظر بگیرند.^{۲۲}

ب؛ بناهایی که منظور اصلی و واقعی از آن‌ها حفاظت و نمایش اموال فرهنگی منقول مذکور در بند (الف) می‌باشد، مانند موزه‌ها، کتابخانه‌های بزرگ، بایگانی‌ها و همچنین پناهگاه‌هایی که در صورت وقوع جنگ اموال منقول فرهنگی مذکور در بند (الف) در آنجا نگهداری می‌شود؛ ج؛ مراکزی که در آنجا تعداد قابل توجهی اموال فرهنگی مشروحه در بند (الف) و (ب) وجود دارد و مراکز آثار تاریخی گفته می‌شود».

19. UNESCO, Information on the Implementation of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, The Hague 1954, 1995 Reports, Doc. CLT-95/WS/13, p. 19 (Croatia). *Ibid.* p. 22 (Germany). *Ibid.* p. 24 (Iran). *Ibid.* p. 31 (Liechtenstein). *Ibid.* p. 35 (Madagascar). *Ibid.* p. 36 (Slovenia). *Ibid.* p. 42 (Switzerland). *Ibid.* pp. 43-4 (Ukraine). *Ibid.* p. 48 (India).

20. Saba, Hanna and G. Salame, Nabil, *op. cit.*, p. 27.

21. Syrian Arab Republic, Antiquities Law 1963, Art. 1.

22. *Ibid.*

سوریه دارای شش منطقه میراث جهانی است،^{۲۳} که نام و تاریخ ثبت آن‌ها در فهرست میراث جهانی از این قرار است:

شهر دمشق، ۱۹۷۹؛^{۲۴} شهر بصری، ۱۹۸۰؛ منطقه پالمیرا، ۱۹۸۰؛ شهر حلب، ۱۹۸۶؛ دژ کردان و قلعه صلاح‌الدین، ۲۰۰۶؛ روستاهای شمال سوریه، ۲۰۱۱.

تجزیه و تحلیل‌ها نشان می‌دهد که پنج منطقه از شش منطقه میراث جهانی سوریه، یعنی همه مناطق به جز دمشق، به‌طور چشمگیری آسیب دیده‌اند. لذا کمیته میراث جهانی یونسکو در سال ۲۰۱۳، هر شش منطقه را در فهرست میراث جهانی در معرض خطر قرار داده است.^{۲۵} در ذیل این مبحث سعی شده است آسیب‌های واردشده به هر شش منطقه به اختصار بررسی شود.

- شهر دمشق

دمشق یکی از قدیمی‌ترین شهرها در خاورمیانه است که در هزاره سوم قبل از میلاد ایجاد شده و در طول تاریخ، بین یونانیان، ایرانیان و اعراب دست‌به‌دست شده و از این رو شاهکارهای هنری و فرهنگی این تمدن‌ها، بالاخص شیوه شهرسازی رومیان و یونانیان، هنوز در جای‌جای این شهر به چشم می‌خورد. در شهر باستانی دمشق حدود ۱۲۵ بنای تاریخی از دوره‌های مختلف، از جمله معبد ژوپیتر از دوره رومی و مسجد بزرگ امویان از دوره اسلامی واقع شده است.^{۲۶} جنگ در سوریه، میراث فرهنگی این منطقه را با تهدید جدی مواجه ساخته و در مواردی نیز بر اثر درگیری‌ها در این منطقه، به آن‌ها آسیب زده است. در گزارش سازمان غیردولتی «میراث برای صلح»^{۲۷} در اول ژوئن ۲۰۱۴ آمده است که معبد الیاس نبی (ص) در جبر از توابع دمشق تخریب

23. UNESCO, World Heritage Centre, *About World Heritage, Syrian Arab Republic, Properties Inscribed on the World Heritage List*. (Available at: <http://whc.unesco.org/en/statesparties/sy> last visit: 10/11/2015).

24. بر اساس ماده ۱۱ کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲، طرف‌های متعاقد کنوانسیون فهرستی از کلیه اموال میراث فرهنگی و طبیعی واقع در قلمرو خود که درخور ثبت در فهرست میراث جهانی هستند راه همراه مدارک مربوط به محل وقوع و اهمیت اموال مورد نظر، به کمیته میراث جهانی تسلیم خواهند کرد و کمیته مزبور آن دسته از میراث فرهنگی و طبیعی را که دارای ارزش جهانی برجسته هستند تحت عنوان «فهرست میراث جهانی» تهیه و منتشر می‌کند.

25. UNESCO, World Heritage Centre, *World Heritage in Danger; The 48 Properties which the World Heritage Committee Has Decided to Include on the List of World Heritage in Danger in Accordance with Article 11 (4) of the Convention*. (Available at: <http://whc.unesco.org/en/danger/>, Last Visit: 10/11/2015).

26. UNESCO, World Heritage Centre, *World Heritage List, Ancient City of Damascus*. (Available at: <http://whc.unesco.org/en/list/20>, Last Visit: 10/11/2015).

27. سازمان غیر دولتی میراث برای صلح یک گروه بین‌المللی متشکل از کسانی است که در رابطه با میراث فرهنگی فعالیت دارند و معتقد هستند که میراث فرهنگی زمینه‌های مشترک برای گفت و گو، و یک ابزار برای ایجاد صلح است. ن.ک: <http://www.heritageforpeace.org/> Last Visit: 10/11/2015.

شده است.^{۲۸} همچنین، اداره کل آثار باستانی و موزه‌های سوریه، در ۴ نوامبر ۲۰۱۴، گزارش داده که درب و پنجره‌های ساختمان خانه دولت در منطقه النبک، از توابع دمشق، بر اثر درگیری شکسته و سقف و دیوار آن نیز آسیب دیده است.^{۲۹} اداره کل آثار باستانی و موزه‌های سوریه در ۲۶ فوریه ۲۰۱۵ گزارش داده است که انفجار بمب، در ۵ فوریه ۲۰۱۵، در شهر قدیمی دمشق به چندین ساختمان تاریخی، از جمله مسجد اموی و رستوران ابوالعز آسیب رسانده است.^{۳۰}

- شهر باستانی بصری

بصری یکی از مهم‌ترین مکان‌های باستانی سوریه است که خرابه‌های دوران روم باستان، بیزانس و مسلمانان را در خود جای داده است. همچنین، بناهای رومی، کلیساهای مسیحی، مساجد و مدارس قدیمی بسیاری در این منطقه واقع شده‌اند.^{۳۱} با این حال، میراث جهانی بصری، همانند شهر باستانی دمشق، با تهدیدهای ناشی از بحران سوریه دست‌وپنجه نرم می‌کنند. اداره کل آثار باستانی و موزه‌های سوریه گزارش داده که در اول دسامبر ۲۰۱۴، بر اثر درگیری در بصری، یک انفجار بزرگ در محل مسجد العمری بین مسجد خضر و بازار زیرزمینی رخ داده که به بسیاری از خانه‌های قدیمی در منطقه باستان‌شناسی بصری آسیب جدی وارد ساخته^{۳۲} و یک خانه را نیز به‌طور کامل ویران کرده است.^{۳۳} همچنین گزارش‌ها حاکی از این است که درگیری‌ها در منطقه شهر باستانی بصری به آملی‌ت‌ت‌ر رومی واقع در این منطقه آسیب رسانده است.^{۳۴}

28. Heritage for Peace, Damage to Syria's Heritage, 01 June 2014, Destruction of the Synagogue of the Prophet Elijah in Jobar, Damascus, Seems Confirmed. (Available at: <http://www.heritageforpeace.org/syria-culture-and-heritage/damage-to-cultural-heritage/previous-damage-newsletters/damage-occurring-to-syrias-heritage-01-june-2014/#mctoc3>, Last Visit: 10/11/2015).

29. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Photos: Damage in the Seray Building in Damascus Countryside, 04/11/2014. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1485>, Last Visit: 10/11/2015).

30. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Bombing Carried out at Ancient City of Damascus, 26/02/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1605>, Last Visit: 10/11/2015).

31. UNESCO, World Heritage Centre, World Heritage List, Ancient City of Bosra. (Available at: <http://whc.unesco.org/en/list/22>, Last Visit: 10/11/2015).

32. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; A Massive Blast in Bosra Ancient City, 02/12/2014. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1526>, Last Visit: 10/11/2015).

33. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Updating Information on the Blast Occurred at Bosra, 11/12/2014. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1537>, Last Visit: 10/11/2015).

34. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Damage at the Roman Theatre in Bosra Ancient city, 23/12/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1891> Last Visit: 27/09/2015).

- منطقه باستانی پالمیرا

منطقه باستانی پالمیرا، واقع در بیابان سوریه در شمال شرق دمشق، شامل ویرانه‌های به‌یادماندنی یکی از مراکز مهم فرهنگی جهان باستان است. هنر و معماری پالمیرا نقطه اتصال تمدن رومی و ایرانی با سنت‌های محلی است. همچنین، پالمیرا دارای بناهای تاریخی بزرگ، از جمله معبد بعل، کمپ دیوکلسین، آگورا و آمفی‌تئاتر رومی است.^{۳۵} نیروهای گروه افراطی داعش در ۱۴ مه ۲۰۱۵ به نزدیکی دروازه‌های منطقه باستانی پالمیرا رسیدند که باعث بالارفتن نگرانی‌ها در رابطه با تخریب این منطقه شد.^{۳۶} نوری الرافی، روزنامه‌نگار سوری، در ۲۷ مه ۲۰۱۵ گزارش داد که:

«در حال حاضر، تخریب مجسمه‌های پالمیرا آغاز شده است. این در صورتی است که وقتی اواسط ماه مه ۲۰۱۵، گروه افراطی داعش وارد منطقه باستانی پالمیرا شد به جهانیان اطمینان خاطر داد که آن‌ها قصد تخریب گنجینه‌های خرابه‌ها و آثار تاریخی شهرهای باستانی را ندارند. همچنین بر اساس گزارش مرکز رسانه‌ای پالمیرا، این گروه قول داده بود که قصد صدمه‌زدن به این شهر باستانی را ندارد».^{۳۷}

البته به نظر می‌رسد بعد از گذشت چند وقت، راهبرد این گروه تغییر کرده است. در ۲۷ مه ۲۰۱۵، یک ایستگاه رادیویی سوریه، اعلامیه‌ای را از یکی از فرماندهان گروه افراطی داعش در پالمیرا پخش کرد. این فرمانده ادعا کرد «این گروه قصد دارد مجسمه‌هایی را که دارای نشان‌های بت‌پرستی هستند از بین ببرد، اما بناهای تاریخی و خرابه‌ها در امان خواهند بود».^{۳۸} همچنین، یکی از ساکنین این منطقه ادعا کرده که شاهد خرد کردن مجسمه شیرخدا، واقع در موزه این منطقه، به دست اعضای داعش بوده است.^{۳۹} البته مدیرکل آثار باستانی سوریه، مأمون عبدالکریم، در ۲۸ مه ۲۰۱۵، گزارش آغاز تخریب مجسمه‌های باستانی در محوطه پالمیرا، توسط گروه افراطی داعش را تکذیب کرد و گفت «وضعیت در پالمیرا، منطقه میراث جهانی دوهزار ساله، آرام است و هیچ آسیبی گزارش نشده است».^{۴۰} همچنین وی در رابطه با گزارش مبنی بر اینکه یکی از اهالی شاهد تخریب مجسمه شیر خدا بوده گفت: «هیچ‌کدام از آثار تاریخی

35. UNESCO, World Heritage Centre, World Heritage List, Site of Palmyra. (Available at: <http://whc.unesco.org/en/list/23>, Last Visit: 10/11/2015).

36. AFP in Beirut, "ISIS Reaches Gates of Ancient Syrian City Palmyra, Stoking Fears of Destruction", *The Guardian*, 14 May 2015. (Available at: <http://www.theguardian.com/world/2015/may/14/isis-syria-palmyra-iraq>, Last Visit: 10/11/2015).

37. Nour, Al-Rafee, "Syria: ISIS Palmyra Demolition Has Begun with Ancient God Lion Statue Destroyed", *International Business Times*, 27 May, 2015. (Available at: <http://www.ibtimes.co.uk/syria-isis-palmyra-demolition-has-begun-ancient-god-lion-statue-destroyed-1503192>, Last Visit: 10/11/2015).

38. *Ibid.*

39. *Ibid.*

40. Mezzofiore, Gianluca, "ISIS in Palmyra: Syrian Antiquities Director Denies Reports of Islamic State Destruction", *International Business Times*, May 28, 2015. (Available at: <http://www.ibtimes.co.uk/isis-palmyra-syrian-antiquities-director-denies-reports-islamic-state-destruction-1503290>, Last Visit: 10/11/2015).

واقع در این موزه که بسته شده است و گروه افراطی داعش به شدت از آن محافظت می‌کند، خرد نشده است».^{۴۱}

در نهایت، اداره کل آثار باستانی و موزه‌های سوریه، در ۳۰ ژوئن ۲۰۱۵ تأیید کرد گروه افراطی داعش، مجسمه معروف شیر، در جلوی معبد آل‌لات در راهرو ورودی موزه پالمیرا را تخریب کرده است.^{۴۲} انجمن حمایت از میراث باستان‌شناسی سوریه^{۴۳} و مدارس امریکایی تحقیقات شرقی میراث فرهنگی،^{۴۴} در ۲۹ ژوئن ۲۰۱۵ گزارش جامعی از آسیب‌هایی که از فوریه ۲۰۱۲ تا ژوئن ۲۰۱۵ به پالمیرا وارد شد منتشر کرده است.^{۴۵}

موارد دیگر تخریب میراث فرهنگی واقع در پالمیرا به دست این گروه افراطی از این قرار است: آسیب به ساختمان موزه پالمیرا بر اثر درگیری‌ها؛^{۴۶} انفجار و تخریب معبد بعلشمین در پالمیرا، در ۲۳ اوت ۲۰۱۵؛^{۴۷} تخریب تقریباً کامل معبد بل در پالمیرا؛^{۴۸} نابودی کامل شش مقبره در پالمیرا؛^{۴۹} ویرانی طاق نصرت، یکی دیگر از بناهای تاریخی در پالمیرا در ۴ اکتبر ۲۰۱۵.^{۵۰} گزارش‌های رسانه‌ها حاکی از آن است که در جریان تلاش نیروهای مسلح سوریه برای بازپس‌گیری این منطقه، از شبه‌نظامیان تروریستی گروه افراطی داعش، در دسامبر ۲۰۱۵، به

41. *Ibid.*

42. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Palmyra: ISIS Members Destroyed Famous Lion-Shaped Al-Lat Statue, 30/06/2015. (Available at: <http://dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1731>, Last Visit: 10/11/2015).

43. The Association for Protection of Syrian Archaeology (APSA)

44. The American Schools of Oriental Research Cultural Heritage Initiatives (ASOR)

۴۵. ر.ک:

www.asor-syrianheritage.org/wp-content/uploads/2015/06/Palmyra_Heritage_Adrift.pdf, Last Visit: 10/11/2015.

46. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Palmyra: Damage to the Museum Building, 29/07/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1751>, Last Visit: 10/11/2015).

47. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Palmyra: ISIS Blown up Baal-Shamin Temple, 24/08/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1783>, Last Visit: 10/11/2015).

48. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Satellite Image Confirming the Destruction of the Sella of Bel Temple in Palmyra, 01/09/2015. (Available at: <http://dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1794>, Last Visit: 10/11/2015).

49. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Satellite Imagery of 6 Tower Tombs in Palmyra Destroyed by ISIS, 04/09/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1798>, Last Visit: 10/11/2015).

50. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; ISIS Destroys the Arch of Triumph in Palmyra, 05/10/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1817>, Last Visit: 10/11/2015). See also: Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; In Photos: Arch of Triumph of Palmyra upon Destruction of ISIS, 09/10/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1823>, Last Visit: 10/11/2015).

ارگ پالمیرا آسیب وارده شده است.^{۵۱} نیروی هوایی روسیه، محل استقرار نیروهای افراطی داعش در اطراف پالمیرا را بمباران کرد ولی در رابطه با جزئیات خسارات وارده به این منطقه اطلاعاتی ارائه نشده است.^{۵۲} اخیراً گروه افراطی داعش، ویدئویی را منتشر کرد که نشان می‌دهد این گروه افراطی به عمد، اموال فرهنگی متعددی، از جمله مجسمه‌ها و بقایای مومیایی موزه پالمیرا را تخریب کرده است.^{۵۳}

- شهر باستانی حلب

شهر باستانی حلب که مربوط به هزاره دوم قبل از میلاد است، نشان‌دهنده فرهنگ غنی و متنوع ساکنین این منطقه، از جمله هیتی‌ها، آشوری‌ها، اعراب، مغول و عثمانی در ادوار مختلف تاریخی است. قلعه تاریخی حلب، مسجد جامع اموی، مدارس، خان‌ها و حمام‌های عمومی قدیمی، بخشی از بافت منحصربه‌فرد این شهر باستانی هستند.^{۵۴} با این حال، بسیاری از میراث فرهنگی این منطقه، از جمله، حدود ۳۵ مسجد از قبیل مسجد قدیمی مهمان‌دار (القاضی)،^{۵۵} نزدیک به ۵۰ درصد از خانه‌های قدیمی (حدود ۶۰۰۰ خانه) مربوط به قرن‌های ۱۴ تا ۱۸ میلادی،^{۵۶} بازار قدیمی حلب،^{۵۷} قلعه تاریخی حلب،^{۵۸} ساختمان فرمانداری حلب،^{۵۹} و همچنین، مسجد جامع اموی حلب،^{۶۰} موزه ملی حلب،^{۶۱} یکی از مهم‌ترین موزه‌های باستان‌شناسی در جهان و نشان‌دهنده و

51. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Latest News about Palmyra, 28/09/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1810>, Last Visit: 10/11/2015).

52. Agence France-Presse in Moscow, "Russia's Air Force Bombs Isis Base Near Ancient City of Palmyra", *The Guardian*, 2 November 2015. (Available at: <http://www.theguardian.com/world/2015/nov/02/russias-air-force-bomb-isis-base-near-palmyra#img-1>, Last Visit: 21/12/2015).

53. Heritage for Peace, Damage to Syria's Heritage, 12 July 2016, Palmyra updates. (Available at: <http://www.heritageforpeace.org/syria-culture-and-heritage/damage-to-cultural-heritage/previous-damage-newsletters/damage-to-syrias-heritage-12-july-2016/#mctoc1>, Last Visit: 27/09/2016).

54. UNESCO, World Heritage Centre, World Heritage List, Ancient City of Aleppo. (Available at: <http://whc.unesco.org/en/list/21>, Last Visit: 10/11/2015).

55. Heritage for Peace, Damage to Syria's Heritage, 11 April 2014, p. 10. (Available at: www.heritageforpeace.org/wp-content/uploads/2014/03/11-April-2014.pdf, Last Visit: 10/11/2015)

56. *Ibid.*

57. *Ibid.*

58. *Ibid.*

59. Heritage for Peace, Damage to Syria's Heritage, 03 August 2014, Additional Historic Buildings Damaged. (Available at: <http://www.heritageforpeace.org/syria-culture-and-heritage/damage-to-cultural-heritage/previous-damage-newsletters/damage-syrias-heritage-03-august-2014/#mctoc7>, Last Visit: 10/11/2015).

60. Heritage for Peace, Damage to Syria's Heritage, 08 May 2014, Damage to the Old City of Aleppo. (Available at: <http://www.heritageforpeace.org/syria-culture-and-heritage/damage-to-cultural-heritage/previous-damage-newsletters/damage-to-syrias-heritage-08-may-2014/#mctoc5>, Last Visit: 10/11/2015).

61. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums, Shell Hits the National Museum of Aleppo, 12/11/2014. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1493>, Last Visit: 10/11/2015).

معرف تاریخ و تمدن سوریه، بر اثر درگیری‌های ناشی از بحران سوریه آسیب‌دیده یا تخریب و منفجر شده‌اند. اداره کل آثار باستانی و موزه‌های سوریه، در تاریخ ۱۲ مه ۲۰۱۵، مجموعه‌ای از عکس‌ها را منتشر کرده که نشان‌دهنده آسیب‌های واردشده به مناطق تاریخی شهر حلب، از جمله، ساختمان فرمانداری، هتل کارلتون و بازار حلب است.^{۶۲} همچنین، عکس‌های منتشرشده توسط انجمن حمایت از آثار باستان‌شناسی سوریه حاکی از این است که به موزه معره‌النعمان و هم‌التکیا المرادی معره النعمان آسیب وارد شده است.^{۶۳} اخیراً اداره کل آثار باستانی و موزه‌های سوریه، در تاریخ ۲۰ اوت ۲۰۱۶، از ورود آسیب به دو ساختمان تاریخی مربوط به قرن ۱۸ میلادی، به نام بیت غزاله و بیت آشیقباش^{۶۴} خبر داده است.^{۶۵}

- دژ کردان و قلعه صلاح‌الدین

این دو قلعه، مهم‌ترین نمونه جهت نشان‌دادن تکامل معماری مستحکم در خاورمیانه در زمان جنگ‌های صلیبی هستند.^{۶۶} اما این دو قلعه، همانند بسیاری دیگر از میراث فرهنگی سوریه، قربانی بحران سوریه بوده و به دست گروه افراطی داعش افتاده بودند که ارتش سوریه در ۲۰ مارس ۲۰۱۴ پس از بمباران هوایی طولانی، این دو قلعه را پس گرفت.^{۶۷} این دو قلعه، از جمله راهروها و فضای داخلی آن‌ها، بر اثر درگیری‌های رخ داده بین ارتش سوریه و نیروهای گروه افراطی داعش آسیب دیده‌اند.^{۶۸}

62. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums: Ancient City of Aleppo: New Photos of Damages for Some Historic Buildings - Second Set, 12/05/2015. (Available at: <http://dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1692>, Last Visit: 10/11/2015).

63. Heritage for Peace; Damage to Syria's Heritage, 31 May 2016, Damage reported at Maarat Al Numan, Aleppo. (Available at: <http://www.heritageforpeace.org/syria-culture-and-heritage/damage-to-cultural-heritage/previous-damage-newsletters/damage-to-syrias-heritage-31-may-2016/#mctoc3>. Last Visit: 27/09/2016).

64. Ashiqbash

65. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums: The Antiquities Directorate of Aleppo inspected the damage at both Beit Ghazaleh & Beit Ashiqbash, 20/08/2016. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=2039>. Last Visit: 27/09/2016).

66. UNESCO, World Heritage Centre, World Heritage List, Crac Des Chevaliers and Qal'at Salah El-Din. (Available at: <http://whc.unesco.org/en/list/1229>, Last Visit: 10/11/2015).

67. Heritage for Peace; Damage to Syria's Heritage, 26 March 2014, World Heritage Castle Crac Des Chevaliers Taken by Syrian Regime Troops, p. 2. (Available at: www.heritageforpeace.org/wp-content/uploads/2014/03/26-March-2014.pdf, Last Visit: 10/11/2015).

68. Heritage for Peace: Damage to Syria's Heritage, 01 June 2014, Further Reports of Damage to Crac Des Chevaliers. (Available at: <http://www.heritageforpeace.org/syria-culture-and-heritage/damage-to-cultural-heritage/previous-damage-newsletters/damage-occurring-to-syrias-heritage-01-june-2014/#mctoc5>, Last Visit: 10/11/2015).

- روستاهای باستانی شمال سوریه

در شمال غربی سوریه حدود ۴۰ روستای باستانی واقع شده که شواهد قابل توجهی از زندگی روستایی در اواخر دوران باستان و دوره بیزانس هستند.^{۶۹} از ویژگی‌های قابل ملاحظه این روستاها حفظ معماری خانه‌ها، معابد بت‌پرستی، کلیساها و حمام‌هاست.^{۷۰} چشم‌انداز فرهنگی این روستاها نشان‌دهنده انتقال از جهان بت‌پرستی باستانی به مسیحیت امپراتوری بیزانس است.^{۷۱} این منطقه نیز همانند دیگر میراث جهانی سوریه، قربانی بحران داخلی سوریه و گروه افراطی داعش شده است. روستای البار در شمال سوریه، از جمله میراث جهانی یونسکو و یکی از مهم‌ترین و شناخته‌شده‌ترین روستاهای باستان‌شناسی، در معرض خطر جدی قرار گرفته است.^{۷۲} اداره کل آثار باستانی و موزه‌های سوریه گزارش داده که ویرانه باستانی شین شرح در جبل الزاویه، مربوط به دوره رومی و بیزانس، واقع در شمال سوریه، که در لیست میراث جهانی یونسکو قرار دارد، تخریب شده است.^{۷۳} اخیراً اداره کل آثار باستانی و موزه‌های سوریه، در ۳ نوامبر ۲۰۱۵ تصاویری را منتشر کرده که حاکی از تخریب عمدی منطقه البار، به‌عنوان جزئی از روستاهای باستانی واقع در شمال سوریه است.^{۷۴}

۲. تخریب میراث فرهنگی سوریه به‌عنوان جنایت جنگی

در علم حقوق، هر جرم از سه عنصر تشکیل می‌شود: عنصر قانونی، یعنی قاعده یا مقرره‌ای که فعل یا ترک فعل را جرم‌انگاری و برای آن مجازات تعیین کرده باشد؛ عنصر مادی، یعنی فعل یا ترک فعلی که همراه اوضاع و احوال خاصی عنوان مجرمانه پیدا می‌کند؛ عنصر معنوی، یعنی فعل یا ترک فعل صورت گرفته همراه قصد مجرمانه (سوءنیت عام و در برخی موارد سوءنیت خاص). جنایت جنگی به معنی تخلف از قواعد حقوق بین‌الملل عرفی یا مقررات قراردادی متعلق به

69. UNESCO, World Heritage Centre, World Heritage List, Ancient Villages of Northern Syria. (Available at: <http://whc.unesco.org/en/list/1348>, Last Visit: 10/11/2015).

70. *Ibid.*

71. *Ibid.*

72. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Vandalism Endanger Al Bara Archaeological Site, 16/11/2014. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1501>, Last Visit: 10/11/2015).

73. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums, In Photos: Major Damages at Shinsharah in Djebel El-Zawyé, 07/10/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1821>, Last Visit: 10/11/2015).

74. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; In Photos: Deliberate Destruction of Heritage in Bara in Jabal Ez-Zawiyeh, 03/11/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1852>, Last Visit: 21/12/2015).

مجموعه حقوق بین‌الملل بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه است.^{۷۵} در رابطه با اموال فرهنگی، جنایت جنگی به معنی فعل و ترک فعلی است که قواعد حقوق بین‌الملل عرفی یا مقررات قراردادی مربوط به حمایت از اموال غیرنظامی و به‌طور ویژه، اموال فرهنگی را نقض می‌کند. در زیر، عناصر سه‌گانه مربوط به جنایت جنگی علیه اموال غیرنظامی و به‌طور خاص، اموال فرهنگی بررسی می‌شود.

آنچه در سوریه می‌گذرد، از حیث توصیف حقوقی، مخاصمه مسلحانه غیربین‌المللی است.^{۷۶} لذا عنصر قانونی جنایت جنگی علیه اموال غیرنظامی (از جمله اموال فرهنگی) در منشور نورنبرگ (۱۹۴۵) (بند ب ماده ۶)، کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه (بند ۱ ماده ۴)^{۷۷} و پروتکل دوم الحاقی آن (۱۹۹۹) (بند الف ماده ۶ و ماده ۱۲)،^{۷۸} پروتکل دوم ۱۹۷۷ الحاقی به کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو (ماده ۱۶)، اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق (۱۹۹۳) (بند د ماده ۳)، اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی (۱۹۹۸) ((۸)(۲)(۵)(۴)) و در قواعد ۷، ۱۰، ۳۸، ۳۹، ۴۰ و ۴۷ از مجموعه قواعد عرفی حقوق بین‌الملل بشردوستانه قابل مشاهده است.

عنصر مادی این جنایت، با بررسی مواد مربوط به عنصر قانونی، شامل این موارد است: ۱- انهدام گسترده و تصاحب اموالی که ضرورت نظامی آن را توجیه نمی‌کند؛ ۲- هدایت عمدی حملات علیه اموال غیرنظامی، یعنی اموالی که هدف نظامی محسوب نمی‌شود؛ ۳- هدایت عمدی و تخریب بی‌دلیل مؤسسات اختصاص‌داده‌شده به مذهب، خیریه و آموزش و پرورش و ساختمان‌های تاریخی و بناهای تاریخی؛ ۴- هرگونه عمل خصمانه علیه اموال فرهنگی و هرگونه استفاده از اموال فرهنگی، وسایل محافظت از آن‌ها و مناطق مجاور آن‌ها برای اهدافی که در صورت وقوع مخاصمه مسلحانه به احتمال زیاد، آن‌ها را در معرض تخریب یا آسیب قرار می‌دهد، بدون اینکه ضرورت نظامی توجیه‌کننده چنین عملی باشد؛ ۵- هرگونه عمل خصمانه علیه اموال فرهنگی و هرگونه استفاده از اموال فرهنگی، وسایل محافظت از آن‌ها و مناطق مجاور آن‌ها برای اهدافی که در صورت وقوع مخاصمه مسلحانه به احتمال زیاد آن‌ها را در معرض تخریب یا آسیب قرار می‌دهد، با استناد به ضرورت نظامی، در صورتی که مال فرهنگی به هدف نظامی تبدیل نشده باشد؛ ۶- هرگونه عمل خصمانه علیه اموال فرهنگی و هرگونه استفاده از اموال فرهنگی، وسایل

۷۵. کسسه، آنتونیو؛ حقوق کیفری بین‌المللی، ترجمه: حسین پیران، اردشیر امیر ارجمند و زهرا موسوی، جنگل، ص ۵۴، ۱۲۸۷.

۷۶. برای مطالعه بیشتر در رابطه با توصیف حقوقی بحران سوریه به عنوان مخاصمه مسلحانه غیربین‌المللی ر.ک: فروغی، فضل‌الله؛ غنی، کیوان؛ «جنایت جنگی علیه میراث فرهنگی در مخاصمه مسلحانه سوریه»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دوره ۲، شماره ۴ و ۵، صص ۳۴۱-۳۴۳، پاییز و زمستان ۱۳۹۴.

۷۷. این ماده بر اساس ماده ۱۹ کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه نسبت به مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی قابل اعمال است.

۷۸. این پروتکل بر اساس ماده ۲۲ پروتکل نسبت به مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی قابل اعمال است.

محافظت از آن‌ها و مناطق مجاور آن‌ها برای اهدافی که در صورت وقوع مخاصمه مسلحانه به احتمال زیاد آن‌ها را در معرض تخریب یا آسیب قرار می‌دهد، در صورتی که مال فرهنگی به هدف نظامی تبدیل نشده باشد (در رابطه با اموال فرهنگی تحت حمایت عالی).

عنصر معنوی جنایت جنگی، هرچند بسته به نوع جنایت، متفاوت است، به‌طور کلی به این معنی است که فعل و ترک فعلی که منجر به نقض مقررات مربوط به حمایت از اموال غیرنظامی و به‌طور ویژه، اموال فرهنگی شده است همراه قصد و نیت مجرمانه است، اعم از اینکه به‌طور عمد یا با سهل‌انگاری ارتکاب یافته باشد.^{۷۹}

بعد از جنگ جهانی دوم، منشور نورنبرگ، جنایات جنگی را در صلاحیت دادگاه نظامی بین‌المللی نورنبرگ قرار داد^{۸۰} و در این رابطه مقرر کرد:

«جنایت جنگی، یعنی نقض قوانین و عرف‌های جنگ، چنین نقضی شامل غارت اموال عمومی و خصوصی، تخریب بدون دلیل شهرها و روستاها یا ویران کردن غیرقابل توجیه به‌واسطه ضرورت نظامی است».^{۸۱}

نقض مقررات مربوط به نحوه برخورد با اموال فرهنگی، بر اساس تعریف منشور نورنبرگ، به‌عنوان جنایت جنگی به رسمیت شناخته شد، و در محاکمات پس از جنگ جهانی دوم، کسانی که در سازمان‌دهی غارت و تخریب آثار و بناهای تاریخی در سرزمین‌های اشغالی نقش داشتند، مخصوصاً پرونده‌های طرح‌شده علیه گورینگ و روزنبرگ با ادعای همدستی مستقیم و غیرمستقیم در غارت و فروش هزاران آثار هنری و دیگر اموال فرهنگی منقول،^{۸۲} به جنایت جنگی محکوم شدند.

همچنین، دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق، در پرونده ستروگر، برای رسیدگی به اتهام جنایت جنگی «تخریب و آسیب عمدی به مؤسسات اختصاص داده شده به مذهب، امور خیریه و آموزش و پرورش، هنر و علوم، بناهای تاریخی و آثار هنری و علمی»^{۸۳} کسانی که در بمباران شهر قدیمی دوبرونیک در ۶ دسامبر ۱۹۹۱ نقش داشتند، یک شعبه رسیدگی‌کننده تشکیل داد. طبق اظهارنظر این شعبه، ارتکاب چنین اعمالی چه در جریان مخاصمات مسلحانه

۷۹. هنکرتز، ژان ماری و لوئیس دوسوالدبک؛ حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی، ترجمه: قوه قضاییه و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، مجد، ۱۳۹۱، ص ۸۰۸.

۸۰. ماده ۶ منشور نورنبرگ (۱۹۴۵).

۸۱. بند (ب) ماده ۶ منشور نورنبرگ (۱۹۴۵).

82. Boylan, Patrick, *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (The Hague Convention of 1954)*, UNESCO, 1993, Chapter 2, p. 38.

۸۳. بند (د) ماده ۳ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق (۱۹۹۳).

بین‌المللی، و چه در جریان مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی،^{۸۴} جنایت جنگی است.^{۸۵} این دیدگاه، توسط شعبه تجدیدنظر دیوان در قضیه هادزی حسنویچ و کوبورا نیز مورد تأیید قرار گرفت.^{۸۶}

اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، به‌نوبه خود، «هدایت عمده حملات علیه ساختمان‌های اختصاص‌یافته به مذهب، آموزش، هنر، علوم یا خیریه و آثار تاریخی، ...» در جریان مخاصمات مسلحانه بین‌المللی^{۸۷} و غیربین‌المللی^{۸۸} را جنایت جنگی دانسته و رسیدگی به آن را در صلاحیت دیوان قرار داده است. دیوان کیفری بین‌المللی در ماه سپتامبر ۲۰۱۶ در پرونده آقای المهدی، حمله به آثار تاریخی و فرهنگی را جنایت جنگی تلقی کرد و اولین رأی خود را در این زمینه صادر کرد.^{۸۹} مفاد اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی (۱۹۹۸) در اساسنامه دیوان ویژه عراق (۲۰۰۳) مجدداً مطرح شد.^{۹۰}

مدیرکل یونسکو، خانم ایرینا بوکوا، در اوت ۲۰۱۵، در پی تخریب صومعه مارالیان، واقع در شهر القریتین از توابع حمص^{۹۱} گفت:

«حمله علیه غیرنظامیان و گروه اقلیت و همچنین میراث فرهنگی آن‌ها، آن‌گونه که دبیرکل سازمان ملل متحد و شورای امنیت سازمان ملل اعلام کرده‌اند، نقض مستقیم حقوق بشردوستانه است. چنین اعمالی جنایت جنگی است و مرتکبین آن باید پاسخگو باشند».^{۹۲}

علاوه بر این، اداره کل آثار باستانی و موزه‌های سوریه، در ۲۴ اوت ۲۰۱۵ گزارش داد که گروه افراطی داعش، معبد بعلشمین در پالمیرا را در ۲۳ اوت ۲۰۱۵ منفجر و تخریب کرده است.^{۹۳}

84. ICTY, *Prosecutor v. Pavle Strugar*, Case No. IT-01-42-T, Trial Chamber II, Judgment, 31 January 2005, para. 230.

85. *Ibid.*, paras. 227-233.

86. ICTY, *Prosecutor v. Hadzihasanovic and Kubura*, No. IT-01-47-ar 73.3, Appeals Chamber, Decision on Joint Defence Interlocutory Appeal of Trial Chamber Decision on Rule 98 bis, Motions for Acquittal, 11 March 2005, paras. 44 and 46-48.

87. ماده ۸(ب)(۹) اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی.

88. ماده ۸(۲)(ه)(۴) اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی (۱۹۹۸).

89. ICC Trial Chamber VIII, Judgment No. ICC-01/12-01/15, 27 September 2016, in the Case of *Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi* (Situation in the Republic of Mali).

90. ماده ۱۳(ب)(۱۰) اساسنامه دیوان ویژه عراق (۲۰۰۳) (در رابطه با مخاصمات مسلحانه بین‌المللی)، و ماده ۱۳(د)(۴) اساسنامه دیوان ویژه عراق (۲۰۰۳) (در رابطه با مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی).

91. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Homs Countryside: ISIS Destroy 5th Century Mar Ellian Monastery, 21/08/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1777>, Last Visit: 10/11/2015).

92. UNESCO, Director-General Irina Bokova Condemns the Destruction of the Mar Elian Monastery in Syria, 21 August 2015. (Available at: <http://en.unesco.org/news/director-general-irina-bokova-condemns-destruction-mar-elian-monastery-syria>, Last Visit: 10/11/2015).

93. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; Palmyra: ISIS Blown up Baal-Shamin Temple, 24/08/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1783>, Last Visit: 10/11/2015).

مدیرکل یونسکو، در این رابطه گفت:

«هنر و معماری پالمیرا، محل تقاطع چندین تمدن، نماد پیچیدگی و سرمایه هویت و تاریخ سوریه است. افراط‌گرایان به دنبال نابودکردن این تنوع و غنا هستند و من از جامعه بین‌المللی می‌خواهم در برابر این پاک‌سازی مداوم فرهنگی متحد شوند. این‌گونه اقدامات، بر اساس ماده ۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، جنایت جنگی هستند و مرتکبین آن باید پاسخگو باشند».^{۹۴}

وی متذکر شد که تخریب معبد بعلمین، ضایعه عظیم برای مردم سوریه و بشریت است و عمل این گروه، «ژنوساید» فرهنگ‌های متنوع سرزمین‌های اشغال‌شده است.^{۹۵}

بنا بر آنچه گفته شد، تردیدی باقی نمی‌ماند که تخریب میراث فرهنگی سوریه، توسط گروه افراطی داعش، نقض مقررات قراردادی و عرفی مربوط به حمایت از اموال فرهنگی است و بر اساس عناصر قانونی پیش‌گفته، بخصوص ماده ۸ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، جنایت جنگی محسوب می‌شود.

۳. تخریب میراث فرهنگی سوریه به‌عنوان جنایت علیه بشریت

به‌طورکلی، جنایت علیه بشریت، شامل اعمال غیرانسانی از قبیل قتل، نابودسازی و آزار و اذیت مداوم است که در چارچوب حمله گسترده یا سازمان‌یافته علیه جمعیت غیرنظامی ارتکاب می‌یابد. ولی آیا تخریب و آسیب‌زدن به میراث فرهنگی نیز جنایت علیه بشریت است؟

عنصر قانونی جنایت علیه بشریت در منشور نورنبرگ (بند ج ماده ۶)، اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی برای یوگسلاوی سابق (ماده ۵)، اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی برای رواندا (ماده ۳)، و اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی (ماده ۷)، قابل مشاهده است. عنصر مادی این جنایت، با بررسی مقررات مربوط به عنصر قانونی، شامل افعال ممنوعه ذیل است: ۱- قتل عمد ۲- نابودسازی ۳- به‌بردگی گرفتن ۴- شکنجه ۵- آزار مداوم هر گروه یا مجموعه مشخصی به علل سیاسی، نژادی، ملی، قومی، فرهنگی، مذهبی، جنسی یا بر اساس سایر معیارهایی که در حقوق بین‌الملل، غیرمجاز شناخته شده است ۶- اعمال غیرانسانی مشابه دیگری که عامداً به قصد ایجاد رنج عظیم یا صدمه شدید به جسم یا تمامیت جسمی یا روحی صورت پذیرد. این

94. Withnall, Adam, "Middle East: ISIS in Palmyra: British Museum Deeply Distressed by Destruction of Baalshamin Temple: ISIS Is Reported to Have Destroyed the Baalshamin Temple in Palmyra, Which Stood Almost Completely Intact For Nearly 2,000 Years", *Independent*, 24 August 2015. (Available at: <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-in-palmyra-british-museum-deeply-distressed-by-destruction-of-baalshamin-temple-10469463.html>, Last Visit: 10/11/2015).

95. Withnall, Adam, "Middle East: ISIS in Palmyra: Militants Release First Images Showing Destruction of Baalshamin Temple, UNESCO Has Described the Attack on Syria's Cultural History, Reported by Activists on Sunday, as a War Crime", *INDEPENDENT*, 25 August 2015. (Available at: <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-in-palmyra-militants-release-first-images-showing-destruction-of-baalshamin-temple-10470803.html>, Last Visit: 10/11/2015).

افعال باید در چارچوب تهاجم گسترده یا سازمان‌یافته صورت گیرد. عنصر معنوی این جنایت، که همان قصد و نیت مجرمانه است، از سوءنیت عام و سوءنیت خاص تشکیل می‌شود. سوءنیت عام همان قصد و نیت مجرمانه جهت ارتکاب فعل و ترک فعل ممنوعه است. سوءنیت خاص این جنایت به این معنی است که مرتکب، علم و آگاهی داشته باشد که فعل و ترک فعل ممنوعه ارتكابی از جانب خویش در چارچوب تهاجم گسترده و سازمان‌یافته است.

منشور نورنبرگ، آزار و اذیت بر مبنای دلایل سیاسی، نژادی و مذهبی را به‌عنوان جنایت علیه بشریت، قابل مجازات دانسته است.^{۹۶} در محاکمات نورنبرگ، تخریب غیرقانونی اموال فرهنگی در سرزمین‌های اشغالی نه‌تنها جنایت جنگی، بلکه جنایت علیه بشریت تلقی شده است.^{۹۷} شعبه رسیدگی‌کننده دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق، در پرونده بلاسکیچ، جنایت علیه بشریت «آزار و اذیت به دلایل سیاسی، نژادی، مذهبی»^{۹۸} را «نه‌تنها شامل صدمات بدنی و روحی و تخطی از آزادی فردی دانسته، بلکه شامل اقداماتی ... مانند حمله به اموال فرهنگی»^{۹۹} دانسته است. همچنین، شعبه رسیدگی‌کننده دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق، در پرونده کوردیچ اذعان کرده است که «در صورتی که تخریب یا آسیب‌رساندن غیرقانونی به ساختمان‌های مذهبی به‌صورت تبعیض‌آمیز باشد، می‌توان آن را آزار و اذیت دانست».^{۱۰۰}

اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی و همچنین اساسنامه دیوان ویژه عراق «آزار و اذیت مداوم هر گروه یا مجموعه مشخصی، به علل سیاسی، نژادی، ملی، قومی، فرهنگی، مذهبی، جنسی، ... یا بر اساس سایر معیارهایی که در حقوق بین‌الملل غیرمجاز شناخته شده است، در ارتباط با هر عملی که در این بند به آن اشاره شده یا هر جرمی که رسیدگی به آن در صلاحیت دیوان است»^{۱۰۱} را جنایت علیه بشریت دانسته‌اند.

بنابراین، تخریب میراث فرهنگی در صورتی که در چارچوب حمله گسترده یا سازمان‌یافته باشد و آزار و اذیت مداوم یک گروه یا مجموعه مشخصی به دلایل فرهنگی، مذهبی... محسوب شود، جنایت علیه بشریت است.

در رابطه با تخریب میراث فرهنگی سوریه، رویه گروه افراطی داعش، حاکی از تخریب

۹۶. بند (ج) ماده ۶ منشور نورنبرگ (۱۹۴۵).

۹۷. O'Keefe, Roger, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*, Cambridge University Press, 2006, p. 350.

۹۸. بند (ج) ماده ۵ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق (۱۹۹۳).

۹۹. ICTY, *Prosecutor v. Tihomir bla[ki]*, Trial Chamber, Judgment, Case No. IT-95-14-T, 3 March 2000, para. 233. See also, ICTY, *Prosecutor v. Tadic*, Case No. IT-94-1-T, Trial Chamber, Opinion and Judgment, 7 May 1997, paras. 703-704.

۱۰۰. ICTY, *Prosecutor v. Dario kordi] & Mario Erkez*, Trial Chamber, Judgment, Case No. IT-95-14/2-T, 26 February 2001, para. 207.

۱۰۱. ماده (۱)۷(ح) اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی (۱۹۹۸) و ماده ۱۲(الف)(۸) اساسنامه دیوان ویژه عراق (۲۰۰۳).

سازمان‌یافته (برنامه‌ریزی‌شده) و گسترده میراث فرهنگی واقع در مناطق تحت کنترل خود است.^{۱۰۲} در این راستا، مدیرکل یونسکو گفت:

«حمله عمدی و تخریب سازمان‌یافته (برنامه‌ریزی‌شده) میراث فرهنگی سوریه در حال رسیدن به سطح بی‌سابقه‌ای است».^{۱۰۳}

مقامات سازمان ملل متحد در سپتامبر ۲۰۱۵ تأکید کردند حمایت و حفاظت از میراث فرهنگی سوریه برای هرگونه صلح در آینده ضروری است. معاون دبیرکل سازمان ملل متحد، یان الیاسون، و مدیرکل یونسکو در ۷ سپتامبر ۲۰۱۵، در پاریس همدیگر را ملاقات کردند تا در رابطه با تخریب میراث فرهنگی و اقدامات ممکن برای مقابله با افزایش افراط‌گرایی خشونت‌آمیز، بحث و گفتگو کنند. ایشان در این ملاقات، پاک‌سازی فرهنگی سازمان‌یافته (برنامه‌ریزی‌شده) را که سوریه و عراق به آن مبتلا شده‌اند به‌عنوان «جنایت علیه بشریت» محکوم کردند.^{۱۰۴}

۴. مبنای تعهد داعش برای احترام به مقررات قراردادی و عرفی بین‌المللی حمایت از میراث فرهنگی

رویه و اقدامات گروه افراطی داعش و تخریب گسترده و بی‌رحمانه میراث فرهنگی سوریه توسط این گروه، نشان‌دهنده این واقعیت است که این گروه در عمل، خود را پایبند به هیچ قاعده و قانونی نمی‌داند و با این تفکر به سمت جلو حرکت می‌کند که هر آنچه با تفکر مذهبی خود ساخته آن‌ها مطابقت ندارد باید از بین برود. با توجه به تفکر و عملکرد این گروه و اینکه میراث فرهنگی به یک هدف اساسی در درگیری‌ها تبدیل شده است، به‌جد می‌توان گفت که اگر جامعه جهانی وارد عمل نمی‌شد، از میراث فرهنگی سوریه، چیزی به‌جز نام باقی نمی‌ماند. در واقع، گروه افراطی داعش به دنبال ایجاد خلافت جدید بر اساس قدرت مذهبی است که در آن، اثری از میراث فرهنگی و دینی پیشین وجود نداشته باشد.^{۱۰۵}

سؤال اساسی قابل طرح این است که آیا قواعد و مقررات قراردادی و عرفی مربوط به حمایت از اموال فرهنگی در جریان مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی نسبت به گروه افراطی داعش قابل

102. Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums, Homs Countryside: ISIS Destroy 5th Century Mar Ellian Monastery, 21/08/2015. (Available at: <http://www.dgam.gov.sy/index.php?d=314&id=1777>, Last Visit: 10/11/2015).

103. UNESCO, Director-General Irina Bokova Condemns the Destruction of the Mar Elian Monastery in Syria, 21 August 2015. (Available at: <http://en.unesco.org/news/director-general-irina-bokova-condemns-destruction-mar-elian-monastery-syria>, Last Visit: 10/11/2015).

104. UN News Center, Safeguarding the Cultural Heritage of Syria and Iraq is Essential for Future Peace, Said a Senior UN Officials. (Available at: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=51817#.Vkl5akZWJdm>, Last Visit: 10/11/2015).

105. Lostal, Marina, "Syria's World Cultural Heritage and Individual Criminal Responsibility", *International Review of Law*, 2015, p. 4.

اعمال است یا نه؟ برای پاسخ به این سؤال، قواعد قراردادی و عرفی مربوط به حمایت از اموال فرهنگی در جریان مخاصمات مسلحانه را به‌طور جداگانه و به‌اختصار بررسی خواهد شد.

- قواعد قراردادی

طبق ماده ۳ مشترک کنوانسیون‌های چهارگانه ۱۹۴۹ ژنو، «چنانچه نزاع مسلحانه، جنبه بین‌المللی نداشته باشد و در خاک یکی از دول معظم متعاهد روی دهد، هریک از طرف‌های مخاصمه مسلحانه مکلف به اجرای مقررات آن است».^{۱۰۶} از آنجاکه این ماده در رابطه با مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی است و «هریک از طرف‌های مخاصمه» را خطاب قرار داده است، مسلماً منظور از «هریک از طرف‌های مخاصمه»، هم طرف حکومتی و هم گروه مخالف یا نیروی مسلح مخالف است. بنابراین، در جریان مخاصمه مسلحانه غیربین‌المللی که در خاک یکی از دول متعاهد کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ رخ داده، هم طرف حکومتی و هم گروه مخالف یا نیروهای مسلح مخالف، متعهد به رعایت مقررات مندرج در ماده ۳ مشترک هستند.^{۱۰۷} در رابطه با حمایت از میراث فرهنگی در مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی، کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه از مدل ماده ۳ مشترک کنوانسیون‌های ژنو پیروی کرده^{۱۰۸} و مقرر می‌کند:

«در صورت وقوع جنگی که جنبه بین‌المللی ندارد، و در سرزمین یکی از طرف‌های متعاهد واقع می‌شود، هریک از طرفین منازعه مکلف است مقررات این کنوانسیون را، حداقل در قسمتی که مربوط به احترام نسبت به اموال فرهنگی است، اعمال کند».^{۱۰۹}

بر اساس این مقرره، تعهدات اساسی که کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه در رابطه با محترم‌شمردن اموال فرهنگی به طرف‌های متعاهد تحمیل کرده است در رابطه با مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی نیز قابل اعمال است. بنابراین، طرفین مخاصمه غیربین‌المللی متعهدند از هرگونه

۱۰۶. ماده ۳ مشترک کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو.

107. Pictet, Jean, *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, Commentary*, International Committee of the Red Cross, 1952, Chapter I, p. 51. See also: Pictet, Jean, *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea, Commentary*, International Committee of the Red Cross, 1960, Chapter I, p. 34. and; Pictet, Jean, *Geneva Convention Relative to The Treatment of Prisoners of War, Commentary*, International Committee of the Red Cross, 1960, Part I, p. 37. and Pictet, Jean, *Geneva Convention Relative to The Protection of Civilian Persons in Time of War, Commentary*, International Committee of the Red Cross, 1958, Part I, p. 37.

108. Toman, Jiri, *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, Commentary on the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and Its Protocol, signed on 14 May 1954 in The Hague, and on Other Instruments of International Law Concerning Such Protection, UNESCO, 1996, Part I, Chapter VI, p. 207. See also: Toman, Jiri, *Cultural Property in War: Improvement in Protection, Commentary on the 1999 Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, UNESCO, 2009, Part I, Chapter 5, p. 414.

۱۰۹. بند ۱ ماده ۱۹ کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه.

استفاده از اموال فرهنگی، وسایل محافظت از آن‌ها و مناطق مجاور آن‌ها برای اهدافی که در صورت وقوع مخاصمه مسلحانه، به احتمال زیاد آن‌ها را در معرض تخریب یا آسیب قرار می‌دهد،^{۱۱۰} و از هرگونه عمل خصمانه علیه اموال فرهنگی^{۱۱۱} خودداری کنند. پروتکل دوم ۱۹۹۹ الحاقی به کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه نیز نسبت به مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی، به‌طور یکسان، قابل اعمال است.^{۱۱۲} البته کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه در رابطه با کشورها و نیروهای ملی آن‌هاست^{۱۱۳} و به‌صراحت، گروه‌های مخالف یا نیروهای مسلح مخالف را خطاب قرار نداده است. ولی عبارت «هریک از طرفین مخاصمه» به‌کاررفته در ماده ۱۹ کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه که از مدل ماده ۳ مشترک پیروی کرده باید همانند ماده ۳ مشترک تفسیر شود؛ به این معنی که عبارت «هریک از طرفین مخاصمه»، علاوه بر اینکه به طرف متعاقد کنوانسیون که مخاصمه مسلحانه غیربین‌المللی در سرزمین آن واقع شده است اشاره دارد، به طرف غیر امضاکننده کنوانسیون که در قلمرو طرف متعاقد کنوانسیون و یک گروه مخالف است نیز اشاره دارد.^{۱۱۴} بنابراین، هم طرف دولتی به‌عنوان طرف متعاقد کنوانسیون و هم گروه مخالف یا نیروی مسلح مخالف در جریان مخاصمه مسلحانه غیربین‌المللی نسبت به مقررات اساسی کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه و پروتکل‌های الحاقی آن متعهد هستند. بر اساس تفسیر یونسکو، اساس تعهد گروه مخالف یا نیروی مسلح مخالف، مبتنی بر این واقعیت است که هریک از گروه‌های مخالف، بخشی از جامعه خود هستند و بر اساس تعهدات قراردادی جامعه‌ای که بخشی از آن هستند، ملزم و متعهدند.^{۱۱۵} این تفسیر مبتنی بر این رویکرد است که دولت بر تمام افراد و نهادهای متبوع خود حاکمیت دارد؛ بنابراین می‌تواند با پیوستن به یک معاهده بین‌المللی، افراد و گروه‌های تابع خود را نیز ولو آنکه آن افراد یا گروه‌ها با آن دولت در جنگ باشند، به مفاد آن مقرر بین‌المللی متعهد کند.^{۱۱۶}

گفته شد که کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه در ماده ۱۹ به «هریک از طرفین مخاصمه» اشاره دارد. باید به این نکته نیز توجه داشت که قانونگذاران همواره و به‌طور مکرر "Parties" را با حرف بزرگ P به کار می‌برند، آن‌گونه که در کنوانسیون‌های بین‌المللی لازم‌الاجرا طرفین متعاقد قبول کرده‌اند و رایج است. باین‌حال، ماده ۱۹ اصطلاح "parties" را با حرف کوچک p به کار برده که

۱۱۰. بند ۱ ماده ۴ کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه.

۱۱۱. بند ۱ ماده ۴ کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه.

۱۱۲. بند ۱ ماده ۳ پروتکل ۱۹۹۹ الحاقی دوم به کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه.

113. Hannah G. He, *op. cit.*, p. 184.

114. Toman, Jiri, *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, *op. cit.*, p. 212.

115. *Ibid.*

116. Moir, Lindsay, *The Law of Internal Armed Conflicts*, Oxford, 2002, pp. 53-54.

تخریب میراث فرهنگی سوریه توسط داعش و راهکارهای مقابله با آن در حقوق بین‌الملل ❖ ۱۷۳

به زعم عده‌ای، بر اساس متن کنوانسیون می‌تواند نشانگر این باشد که ماده ۱۹ و مواردی که این بند به آن اشاره دارد، نه تنها نسبت به دولت‌ها بلکه در مورد سایر موجودیت‌های طرف مخاصمه که استقلال آنان شناخته شده نبوده یا مورد اختلاف است لازم‌الاجراست.^{۱۱۷}

بنابراین، در رابطه با تخریب میراث فرهنگی سوریه توسط داعش، آن بخش از مقررات کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه قابل اعمال نسبت به مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی، یعنی مقررات اساسی مندرج در ماده ۴ کنوانسیون، نسبت به دولت سوریه و گروه افراطی داعش به‌طور یکسان قابل اعمال است. ولی از آنجاکه سوریه طرف پروتکل ۱۹۹۹ الحاقی دوم نیست، مقررات این پروتکل نسبت به سوریه و گروه افراطی داعش از حیث قراردادی قابل اعمال نیست.

- قواعد عرفی

اکثر قواعد عرفی حقوق بین‌الملل، هم بر مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و هم بر مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی قابل اعمال است.^{۱۱۸} به‌طور خاص، قواعد عرفی حقوق بین‌الملل در رابطه با حمایت از میراث فرهنگی نسبت به هر دو مخاصمه مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی اعمال می‌شود.^{۱۱۹} سؤال اساسی قابل طرح این است که کدام‌یک از قواعد و مقررات مربوط به حمایت از میراث فرهنگی جنبه عرفی دارد و آیا این قواعد نسبت به گروه‌های مخالف، از جمله داعش، قابل اعمال است؟

در بیست‌وهفتمین کنفرانس عمومی یونسکو، جنبه الزام عرفی اصول اساسی مربوط به محترم‌شمردن اموال فرهنگی، مندرج در ماده ۴ کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه، به رسمیت شناخته شده است.^{۱۲۰} شعبه تجدیدنظر دیوان کیفری یوگسلاوی سابق در پرونده تادیچ صراحتاً اذعان کرده است که ماده ۱۹ کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه که ارائه‌دهنده اعمال مقررات کنوانسیون در رابطه با محترم‌شمردن اموال فرهنگی در جریان مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی به‌عنوان معیار حداقلی است، از جمله مقررات حقوق بین‌الملل عرفی ناظر بر مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی است؛^{۱۲۱} با این استناد که این مقرر از جمله «قواعد معاهده‌ای است که به تدریج به بخشی از حقوق عرفی تبدیل شده است»^{۱۲۲} و بر اساس آن، مقررات مربوط به محترم‌شمردن اموال فرهنگی مندرج در ماده ۴ کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه، در رابطه با مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی قابل اعمال است.

117. Toman, Jiri, *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict*, op. cit., p. 213.

118. هنکرتز و دوسوالدیک؛ همان، ص ۳۰.

119. پیشین، صص ۲۳۹-۲۲۵ (قواعد ۳۸ تا ۴۱).

120. UNESCO, Twenty-Seventh General Conference, vol. 1, Resolutions, Paris 1993, para. 3.5b, p. 40.

121. ICTY, *Prosecutor v. Tadic*, Case No. IT-94-1, Appeals Chamber, Decision on Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, para. 127.

122. *Ibid.*, para. 98.

شعبه رسیدگی‌کننده دیوان مزبور در پرونده ستروگر نیز همین استدلال را به کار برد.^{۱۲۳} علاوه بر این، طبق مطالعه کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، در رویه دولت‌ها ممنوعیت هرگونه تصرف، انهدام یا تخریب عمدی میراث فرهنگی به‌عنوان قاعده عرفی به رسمیت شناخته شده است.^{۱۲۴} بنابراین، ممنوعیت اعمال خصمانه علیه اموال فرهنگی به‌طور یکسان نسبت به هر دو گونه مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی قابل اعمال است.

در رابطه با این سؤال که آیا این قواعد نسبت به گروه‌های مخالف، از جمله داعش، قابل اعمال است یا نه، باید به قاعده ۱۳۹ از مجموع قواعد عرفی حقوق بین‌المللی بشردوستانه اشاره کرد که تعهد به رعایت و تضمین رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه را برای «هریک از طرف‌های درگیر» به رسمیت شناخته است.^{۱۲۵} رویه دولت‌ها این قاعده را به‌منزله قاعده عرفی حقوق بین‌الملل در هر دو زمینه مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی قابل اعمال می‌داند.^{۱۲۶} بنابراین، عبارت «هریک از طرف‌های درگیر» در زمینه مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی، هم شامل طرف دولتی و هم گروه‌های مخالف یا نیروهای مسلح مخالف می‌شود. در نتیجه، کلیه طرف‌های درگیر در مخاصمه مسلحانه غیربین‌المللی نسبت به قواعد عرفی قابل اعمال نسبت به مخاصمه مسلحانه غیربین‌المللی متعهدند و باید آن را رعایت کنند.

مجمع عمومی سازمان ملل متحد،^{۱۲۷} و شورای امنیت^{۱۲۸} نیز بارها در قطعنامه‌های مصوب خود تأکید کرده‌اند که کلیه طرف‌های درگیر در مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی موظف‌اند به حقوق بشردوستانه احترام بگذارند و متعهد به رعایت آن هستند.^{۱۲۹}

123. ICTY, *Prosecutor v. Pavle Strugar*, Case No. IT-01-42-T, Trial Chamber II, Judgment, 31 January 2005, para. 229.

۱۲۴. هنکرتز و دوسوالدیک؛ همان، ص ۲۳۳.

۱۲۵. پیشین، ص ۷۰۰.

۱۲۶. پیشین.

۱۲۷. ن.ک:

UN Docs: A/RES/2444(23), 19 December 1968, Respect For Human Rights in Armed Conflicts, para 1; A/RES/2677(25), 9 December 1970, Respect for Human Rights in Armed Conflicts, para 1; A/RES/3102(28), 11 December 1973, Respect for Human Rights in Armed Conflicts, para 4; A/RES/3319(29), 14 December 1974, Respect for Human Rights in Armed Conflicts, para 3; and: A/RES/40/137, 13 December 1985, Question of Human Rights and Fundamental Freedoms in Afghanistan, para 8.

۱۲۸. ن.ک:

UN Docs: S/RES/814, Adopted by the Security Council at Its 3188th meeting, 26 March 1993 (Somalia), para 13; and S/RES/1270, Adopted by the Security Council at its 4054th meeting, 22 October 1999 (Sierra Leone), para 22.

۱۲۹. هنکرتز و دوسوالدیک؛ همان، صص ۴-۷۰۳. همچنین، ن.ک:

ممتاز، جمشید و فریده شایگان؛ حقوق بین‌الملل بشردوستانه در برابر چالش‌های مخاصمات مسلحانه عصر حاضر، شهر دانش، ۱۳۹۳، صص ۳-۱۶۲.

بنابراین، شکی نیست که طرف‌های درگیر در مخاصمه مسلحانه غیربین‌المللی، از جمله گروه‌های مسلحی همچون داعش، متعهدند قواعد عرفی مربوط به حمایت از میراث فرهنگی، از جمله ممنوعیت حمله به آن و تخریب آن را رعایت کنند. ولی این گروه افراطی در عمل خود را پایبند به هیچ قاعده و قانونی نمی‌داند. لذا برای حفظ میراث جهانی سوریه، صرف بیان قاعده و مقررہ کافی نیست بلکه لازم است جامعه جهانی تدابیر عملی لازم را اتخاذ کند و به‌طور جد، وارد عمل شود.

۵. راهکارهای جلوگیری از تخریب میراث فرهنگی سوریه

در راستای جلوگیری از تخریب میراث فرهنگی سوریه توسط گروه افراطی داعش، چند پیشنهاد ذیل ارائه می‌شود.

- ترغیب گروه افراطی داعش به محترم‌شمردن میراث فرهنگی سوریه: برخلاف دولت‌ها، گروه‌های مسلح مخالف، انگیزه کافی ندارند که حقوق بین‌الملل بشردوستانه، به‌طور خاص، قواعد و مقررات مربوط به حمایت از میراث فرهنگی را رعایت کنند.^{۱۳۰} رویه گروه افراطی داعش از این قاعده مستثنا نیست و عملاً نسبت به حقوق بین‌الملل بشردوستانه و مقررات مربوط به حمایت از میراث فرهنگی، بی‌توجهی کامل از خود نشان داده است. ولی این موضوع که گروه افراطی داعش به‌عنوان گروه افراطی، تروریست... توصیف شده است نباید به‌خودی‌خود، مانعی برای گفت‌وگو تلقی شود. همچنین نباید هرگونه تماسی با آن‌ها را منع کند.^{۱۳۱} برقراری تماس با این گروه و گفتگوهای مدبرانه با آن‌ها می‌تواند روزنه امیدی جهت ترغیب این گروه به رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه و مقررات مربوط به حمایت از میراث فرهنگی باشد.
- نیروی کلاه‌آبی برای حفاظت از میراث فرهنگی: حمایت از میراث فرهنگی، از جمله میراث فرهنگی سوریه، نیازمند نیروی «کلاه‌آبی برای فرهنگ»، نیروی بین‌المللی واکنش سریع و بی‌طرف برای دفاع از بناهای تاریخی و مناطق باستان‌شناسی در مناطق جنگی است. از آنجاکه گروه افراطی داعش، خود را پایبند به قاعده و قانونی نمی‌داند و میراث فرهنگی سوریه، هدف اساسی در درگیری‌ها شده است، ضرورت تشکیل چنین گروهی بیش از پیش خودنمایی می‌کند. وزیر فرهنگ ایتالیا، *داریو فرچکینی*، در ۱۹

۱۳۰. همان، ص ۱۷۷.

۱۳۱. همان، ص ۱۷۸.

مارس ۲۰۱۵ خواستار مداخله سازمان ملل متحد و تشکیل چنین نیرویی شد.^{۱۳۳} همچنین، مدیر کل یونسکو از شورای امنیت سازمان ملل متحد درخواست کرده که مقرره‌ای را به منظور حمایت از میراث فرهنگی به مأموریت‌های نیروهای حافظ صلح بین‌المللی ضمیمه کند.^{۱۳۳}

- طرح مسئولیت کیفری فردی: کسانی که دست به تخریب یا غارت میراث فرهنگی سوریه می‌زنند، یا دستور تخریب یا غارت می‌دهند، نزد مراجع ذی‌صلاح ملی و بین‌المللی مورد پیگرد قرار گیرند. هرچند سوریه در سال ۲۰۰۰، اساسنامه رُم دیوان کیفری بین‌المللی (اساسنامه دیوان) را امضا کرد، آن را تصویب نکرده است،^{۱۳۴} لذا عضو اساسنامه دیوان نیست^{۱۳۵} و به علت عدم عضویت، پیش‌شرط لازم برای اعمال صلاحیت دیوان، مندرج در ماده ۱۲ اساسنامه دیوان فراهم نیست و دیوان نمی‌تواند به موجب ماده مزبور، نسبت به وضعیت سوریه اعمال صلاحیت کند. باین‌حال، دیوان می‌تواند به موجب بند (ب) و (ج) ماده ۱۳ اساسنامه دیوان، صلاحیت خود را اعمال کند و آن در صورتی است که شورای امنیت، وضعیت فعلی سوریه را به موجب فصل هفتم منشور ملل متحد به دادستان دیوان ارجاع دهد یا او به موجب ماده ۱۵ اساسنامه دیوان، تحقیقاتی را در رابطه با جرائمی که در صلاحیت دیوان هستند شروع کرده باشد.^{۱۳۶} طرف‌های متعاقد کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه می‌توانند به موجب ماده ۲۸ کنوانسیون مزبور، مرتکبین جرائم علیه میراث فرهنگی سوریه را مورد تعقیب و مجازات قرار دهند. از آنجاکه ماده مزبور، اعمال چنین صلاحیتی

132. Scammell, Rosie, "Create UN Military Unit to Protect Ancient Sites from ISIS, Says Italy, World's Archaeological Heritage Needs Protection by UN 'Blue Helmets of Culture' Force Akin to Peacekeepers, Says Culture Minister Dario Franceschini", *The Guardian*, 19 March 2015. (Available at: <http://www.theguardian.com/science/2015/mar/19/create-un-military-unit-to-protect-ancient-sites-from-isis-says-italy>, Last Visit: 10/11/2015).

133. Abi Akl, Abboud, "The Pulse of the Middle East, Looters Find Path to Export Antiquities via Lebanon", *Al-monitor*, July 30, 2015. (Available at: <http://www.al-monitor.com/pulse/security/2015/07/middle-east-smuggling-antiquities-lebanon.html#ixzz3rwx08irh>, Last Visit: 10/11/2015).

134. United Nations Treaty Collection, Rome Statute of the International Criminal Court. (Available at: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&lang=en last visit: 10/11/2015).

135. U.N. Doc. S/2014/348, The Security Council Draft Resolution, 22 May 2014, para 7.

۱۳۶. در رابطه با اعمال صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی نسبت به جرائم ارتكابی علیه میراث فرهنگی باید گفت که دروه جدیدی در حال طلوع است. این دوره جدید با اعلام این خبر، در ۲۶ سپتامبر ۲۰۱۵، که دیوان کیفری بین‌المللی قصد دارد احمدالفقی‌المهدی را به اتهام جنایات جنگی برای هدایت عمدی حملات علیه بناهای تاریخی و ساختمان‌های اختصاص داده به مذهب، از جمله ۹ آرامگاه و یک مسجد، در تیمبوکتو (مالی) محاکمه کند فرارسید. در ۲۴ اوت ۲۰۱۶ پرونده دادستان علیه احمدالفقی‌المهدی در شعبه هشتم دیوان مطرح شد و شعبه مزبور، محاکمه، و در صورت امکان، صدور حکم را به ۲۷ سپتامبر ۲۰۱۶ موکول کرد. شعبه مزبور در ۲۷ سپتامبر ۲۰۱۶ احمدالفقی‌المهدی را گناهکار شناخت و او را به ۹ سال زندان محکوم کرد. برای اطلاعات بیشتر، ن.ک:

ICC, *The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi*.

را قطع نظر از تابعیت مرتکبین به رسمیت شناخته است، این امر که اعضای گروه افراطی داعش از کشورهای دیگر به سوریه رفته‌اند و تابعیت سوری ندارند مانع اعمال صلاحیت مندرج در ماده (۲۸) کنوانسیون نخواهد بود.

نتیجه

تخریب و چپاول میراث فرهنگی سوریه توسط گروه افراطی داعش به‌عنوان جنایت جنگی و جنایت علیه بشریت، تبدیل شدن غارت و قاچاق میراث فرهنگی سوریه به یکی از منابع مهم تأمین مالی این گروه، و عدم پایبندی داعش به مقررات و قواعد حقوق بین‌المللی بشردوستانه، به‌طور خاص، قواعد و مقررات حمایت از اموال فرهنگی، از جمله نگران‌کننده‌ترین چالش‌های قابل طرح در رابطه با بحران فعلی سوریه است. شورای امنیت در قطعنامه‌های اخیر خود، تخریب و چپاول میراث فرهنگی عراق و سوریه، بخصوص توسط داعش و النصره، از جمله تخریب و هدفمند اموال و اماکن مذهبی را نقض حقوق بشر و حقوق بشردوستانه بین‌المللی و همچنین خطر بی‌سابقه و جهانی برای صلح و امنیت جهانی دانسته و محکوم کرده است.^{۱۳۷} لذا در عدم تعهد داعش به رعایت و تضمین رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه، به‌طور خاص قواعد و مقررات مربوط به حمایت از اموال فرهنگی، دیگر جای شک و تردید باقی نمی‌ماند.^{۱۳۸} همچنین، هرچند شورای امنیت به‌طور خاص، داعش و النصره را خطاب قرار داده است می‌توان گفت که مفاد قطعنامه‌های مزبور در رابطه با دیگر گروه‌های غیردولتی درگیر تخریب و قاچاق میراث فرهنگی سوریه و عراق نیز قابل اعمال است.

با این حال، سؤال اساسی این است که چگونه باید با این اوضاع مقابله کرد. در این رابطه، مقابله با منابع مالی گروه‌های افراطی همچون داعش، از جمله غارت و قاچاق میراث فرهنگی سوریه، مسئله مهم و اساسی است. هرچند شورای امنیت سازمان ملل متحد در جهت هدف قرار دادن منابع مالی گروه افراطی داعش، همه نوع تجارت میراث فرهنگی سوریه را ممنوع^{۱۳۹} و با شدیدترین لحن محکوم کرده است،^{۱۴۰} همکاری همه‌جانبه جامعه بین‌المللی، از همه مهم‌تر کشورهای هم‌جوار و هم‌مرز با سوریه، با نهادهای رسمی بین‌المللی و ملی، و با هماهنگی یونسکو، جهت اتخاذ تدابیر مناسب در راستای جلوگیری از تجارت و قاچاق میراث فرهنگی سوریه از طریق کنترل مرزها، افزایش نظارت بر تجارت میراث فرهنگی و افزایش

137. UN Docs. S/RES/ 2199, *op. cit.*, para. 15. and S/RES/2249, *op. cit.*, p. 1. and; para 3; and S/RES/2253, Adopted by the Security Council at Its 7587th meeting, 17 December 2015, pp. 4-5.

138. UN Doc. S/RES/2249, *op. cit.*, para 4, p. 2.

139. UN Doc. S/RES/ 2199, *op. cit.*, para. 17.

140. UN Docs. S/RES/2249, *op. cit.*, para 3, p. 2. and S/RES/2253, *op. cit.*, pp. 4-5

آگاهی عمومی، نکته‌ای قابل توجه است.

همچنین نیاز مبرمی وجود دارد که پروتکل دیگری ضمیمه کنوانسیون ۱۹۵۴ لاهه شود. پروتکلی که ارائه‌دهنده مقررات صریح در رابطه با التزام گروه‌های متخاصم غیردولتی همچون داعش باشد و از همه مهم‌تر، راهکارهای عملی مربوط به حفاظت و جلوگیری از تخریب و چپاول اموال فرهنگی، بخصوص میراث جهانی را پیش‌بینی کند زیرا صرف بیان قاعده و قانون برای تضمین حمایت از اموال فرهنگی کافی نخواهد بود و آنچه بیش از پیش خودنمایی می‌کند اتخاذ تدابیر عملی خاص حمایت از اموال فرهنگی است؛ تدابیری که به همه اعضای جامعه بین‌الملل این اجازه را بدهد که جهت تضمین رعایت حقوق بین‌الملل بشردوستانه، به‌طور خاص، قواعد و مقررات حمایت از اموال فرهنگی، وارد عمل شوند و همکاری‌های بین‌المللی را به‌عمل آورند. برای مثال، تشکیل نیروی بین‌المللی مخصوص میراث جهانی جهت حراست و محافظت از اموال مزبور در جریان مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و غیربین‌المللی، مخصوصاً در مواردی که حکومت مرکزی توانایی کافی جهت حراست و حفاظت از میراث جهانی در جریان یک بحران داخلی را دارا نباشد، می‌تواند یکی از راهکارهای عملی مؤثر باشد.

منابع:

الف. فارسی

– کتاب

- فروغی، فضل‌الله و کیوان غنی؛ «جنایت جنگی علیه میراث فرهنگی در مخاصمه مسلحانه سوریه»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دوره ۲، شماره ۴ و ۵، پاییز و زمستان ۱۳۹۴.
- کسسه، آنتونیو؛ حقوق کیفری بین‌المللی، ترجمه: حسین پیران، اردشیر امیراجمند و زهرا موسوی، جنگل، ۱۳۸۷.
- ممتاز، جمشید و فریده شایگان؛ حقوق بین‌الملل بشردوستانه در برابر چالش‌های مخاصمات مسلحانه عصر حاضر، شهر دانش، ۱۳۹۳.
- هنکرتز، ژان ماری و لوئیس دوسوالدیک؛ حقوق بین‌الملل بشردوستانه عرفی، ترجمه: قوه قضاییه و کمیته بین‌المللی صلیب سرخ، مجد، ۱۳۹۱.

ب. انگلیسی

- Books

- Boylan, Patrick, *Review of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict (The Hague Convention of 1954)*, UNESCO, 1993.
- Moir, Lindsay, *The Law of Internal Armed Conflicts*, Oxford, 2002.
- O'Keefe, Roger, *The Protection of Cultural Property in Armed Conflict*, Cambridge University Press, 2006.
- Pictet, Jean, *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field, Commentary*, International Committee of the Red Cross, 1952.
- Pictet, Jean, *Geneva Convention for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea, Commentary*, International Committee of the Red Cross, 1960.
- Pictet, Jean, *Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, Commentary*, International Committee of the Red Cross, 1958.
- Pictet, Jean, *Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War, Commentary*, International Committee of the Red Cross, 1960.
- Saba, Hanna, G. Salame, Nabil, *The Protection of Movable Cultural Property, Compendium of Legislative Texts*, vol. I, UNESCO, 1st ed., Paris 1984.
- Santander Declaration, *The Protection of Syria's Heritage*, Santander, 25 April 2014.
- Toman, Jiri, *Cultural Property in War: Improvement in Protection*,

Commentary on the 1999 Second Protocol to the Hague Convention of 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, UNESCO, 2009.

- Toman, Jiri, *The Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, Commentary on the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict and its Protocol, Signed on 14 May 1954 in The Hague, and on Other Instruments of International Law Concerning Such Protection*, UNESCO, 1996.

- Articles

- Abi Akl, Abboud, "The Pulse of the Middle East, Looters Find Path to Export Antiquities via Lebanon", *Al-monitor*, July 30, 2015.
- AFP in Beirut, "ISIS Reaches Gates of Ancient Syrian City Palmyra, Stoking Fears of Destruction", *The Guardian*, 14 May 2015.
- Agence France-Presse in Moscow, "Russia's Air Force Bombs ISIS Base Near Ancient City of Palmyra", *The Guardian*, 2 November 2015.
- Hannah G. He, "Protecting Ancient Heritage in Armed Conflict: New Rules for Targeting Cultural Property During Conflict with ISIS", *Maryland Journal of International Law*, 2015.
- *Heritage for Peace*, "Damage to Syria's Heritage, 01 June 2014", *Destruction of the Synagogue of the Prophet Elijah in Jobar, Damascus, Seems Confirmed*, <http://www.heritageforpeace.org>.
- *Heritage for Peace*, "Damage to Syria's Heritage, 03 August 2014", *Additional Historic Buildings Damaged*.
- *Heritage for Peace*, "Damage to Syria's Heritage, 12 July 2016", *Palmyra Updates*.
- *Heritage for Peace*, "Damage to Syria's heritage, 08 May 2014", *Damage to the Old City of Aleppo*.
- *Heritage for Peace*, "Damage to Syria's heritage, 11 April, 2014".
- *Heritage for Peace*, "Damage to Syria's Heritage, 01 June 2014", *Further Reports of Damage to Crac Des Chevaliers*.
- *Heritage for Peace*, "Damage to Syria's Heritage, 26 March 2014", *World Heritage Castle Crac des Chevaliers Taken by Syrian Regime Troops*.
- *Heritage for Peace*, "Damage to Syria's Heritage, 31 May 2016", *Damage reported at Maarat Al Numan, Aleppo*.
- Lostal, Marina, "Syria's World Cultural Heritage and Individual Criminal Responsibility", *International Review of Law*, 2015.
- Mezzofiore, Gianluca, "ISIS in Palmyra: Syrian Antiquities Director Denies Reports of Islamic State Destruction", *International Business Times*, May 28, 2015.
- Nour, Al-Rafee, "Syria: ISIS Palmyra Demolition Has Begun with

Ancient God Lion Statue Destroyed”, *International Business Times*, 27 May 2015.

- Roggio, Bill, “ISIS Announces Formation of Caliphate, Rebrands as Islamic State”, *Threat Matrix*, A Blog of the Long War Journal, 29 June 2014.
- Scammell, Rosie, “Create UN Military Unit to Protect Ancient Sites from ISIS, Says Italy, World’s Archaeological Heritage Needs Protection by UN ‘Blue Helmets of Culture’ Force Akin to Peacekeepers, Says Culture Minister Dario Franceschini”, *The Guardian*, 19 March 2015.
- Simms, Marc, “ISIS: Background, Ideology and Capabilities”, 30 June 2014, *Security and Defence*, Issue 2, No. 6.
- Withnall, Adam, “Middle East: ISIS in Palmyra: British Museum Deeply Distressed by Destruction of Baalshamin Temple; ISIS Is Reported to Have Destroyed the Baalshamin Temple in Palmyra, Which Stood Almost Completely Intact For Nearly 2,000 Years”, *Independent*, 24 August 2015.
- Withnall, Adam, “Middle East: ISIS in Palmyra: Militants Release First Images Showing Destruction of Baalshamin Temple, UNESCO Has Described the Attack on Syria's Cultural History, Reported by Activists on Sunday, as a War Crime”, *Independent*, 25 August 2015.

- International Awards and Instruments

- ICC, *The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi*, ICC-01/12-01/15, 27 September 2016 (ICC-PIDS-CIS-MAL-01-07/16_Eng).
- ICTY, *Prosecutor v. Dario Kordi & Mario Erkez*, Trial Chamber, Judgment, Case No. IT-95-14/2-T, 26 February 2001.
- ICTY, *Prosecutor v. Hadzihasanovic and Kubura*, No. it-01-47-ar 73.3, Appeals Chamber, Decision on Joint Defence Interlocutory Appeal of Trial Chamber Decision on Rule 98 bis Motions for Acquittal, 11 March 2005.
- ICTY, *Prosecutor v. Pavle Strugar*, Case No. IT-01-42-T, Trial Chamber II, Judgment, 31 January 2005.
- ICTY, *Prosecutor v. Tadic*, Case No. IT-94-1, Appeals Chamber, Decision on Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995.
- ICTY, *Prosecutor v. Tadic*, Case No. IT-94-1-T, Trial Chamber, Opinion and Judgment, 7 May 1997.
- ICTY, *Prosecutor v. Tihomir Blaškić*, Trial Chamber, Judgment, Case No. IT-95-14-T, 3 March 2000.
- Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums, *The UN Adopt Resolution Banned All Trade in Antiquities from Syria*, 12/02/2015.
- Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of

- Antiquities & Museums; *Photos: Damage in the Seray Building in Damascus Countryside*, 04/11/2014.
- Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *Bombing Carried out at Ancient City of Damascus*, 26/02/2015.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *A Massive Blast in Bosra Ancient City*, 02/12/2014.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *Updating Information on the Blast Occurred at Bosra*, 11/12/2014.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *Palmyra: ISIS Members Destroyed Famous Lion-Shaped Al-Lat Statue*, 30/06/2015.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *Palmyra: Damage to the Museum Building*, 29/07/2015.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *Palmyra: ISIS Blown up Baal-Shamin Temple*, 24/08/2015.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *Satellite Image Confirming the Destruction of the Sella of Bel Temple in Palmyra*, 01/09/2015.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *Satellite Imagery of 6 Tower Tombs in Palmyra Destroyed by ISIS*, 04/09/2015.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *ISIS Destroys the Arch of Triumph in Palmyra*, 05/10/2015.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *In photos: Arch of Triumph of Palmyra upon Destruction of ISIS*, 09/10/2015.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *Latest News About Palmyra*, 28/09/2015.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *Shell Hits the National Museum of Aleppo*, 12/11/2014.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *Ancient City of Aleppo: New Photos of Damages for Some Historic Buildings - Second Set*, 12/05/2015.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *Vandalism Endanger Al Bara Archaeological Site*, 16/11/2014.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *In Photos: Major Damages at Shinsharah in Djebel El-Zawyé*, 07/10/2015.
 - Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-general of Antiquities & Museums; *Homs Countryside: ISIS Destroy 5th Century*

Mar Ellian Monastery, 21/08/2015.

- Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; *In Photos: Deliberate Destruction of Heritage in Bara in Jabal Ez-Zawiyeh*, 03/11/2015.
- Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; *Damage at the Roman Theatre in Bosra Ancient city*, 23/12/2015.
- Syrian Arab Republic-Ministry of Culture, Directorate-General of Antiquities & Museums; *The Antiquities Directorate of Aleppo Inspected the Damage at Both Beit Ghazaleh & Beit Ashiqbash*, 20/08/2016.
- Syrian Arab Republic, Antiquities Law 1963.
- U.N. Doc. S/2014/348, The Security Council Draft Resolution, 22 May 2014.
- UN Doc A/RES/68/127, Resolution adopted by the General Assembly, 18 December 2013.
- UN Doc. A/RES/2444(23), 19 December 1968, Respect for Human Rights in Armed Conflicts.
- UN Doc. A/RES/2677(25), 9 December 1970, Respect for Human Rights in Armed Conflicts.
- UN Doc. A/RES/3102(28), 11 December 1973, Respect for Human Rights in Armed Conflicts.
- UN Doc. A/RES/3319(29), 14 December 1974, Respect for Human Rights in Armed Conflicts.
- UN Doc. A/RES/40/137, 13 December 1985, Question of Human Rights and Fundamental Freedoms in Afghanistan.
- UN Doc. S/2014/348, The Security Council Draft Resolution, 22 May 2014.
- UN Doc. S/RES/ 2199, Adopted by the Security Council at Its 7379th meeting, 12 February 2015.
- UN Doc. S/RES/1270, Adopted by the Security Council at Its 4054th meeting, 22 October 1999 (Sierra Leone).
- UN Doc. S/RES/2249 (2015), Adopted by the Security Council at Its 7565th meeting, 20 November 2015.
- UN Doc. S/RES/2253 (2015), Adopted by the Security Council at Its 7587th meeting, 17 December 2015.
- UN Doc. S/RES/814, Adopted by the Security Council at Its 3188th meeting, 26 March 1993 (Somalia).
- UN News Center; *Safeguarding the Cultural Heritage of Syria and Iraq is Essential for Future Peace*, Say Senior UN Officials.
- UNESCO, Director-General Irina Bokova Condemns the Destruction of the Mar Elian Monastery in Syria, 21 August 2015.
- UNESCO, Information on the Implementation of the Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, The

Hague 1954, 1995 Reports, Doc. CLT-95/WS/13.

- UNESCO, Twenty-Seventh General Conference, vol. 1, Resolutions, Paris 1993.
- UNESCO, *World Heritage Centre*, About World Heritage, Syrian Arab Republic, Properties Inscribed on the World Heritage List.
- UNESCO, *World Heritage Centre*, World Heritage in Danger; The 48 Properties Which the World Heritage Committee Has Decided to Include on the List of World Heritage in Danger in Accordance with Article 11 (4) of the Convention.
- UNESCO, *World Heritage Centre*, World Heritage List, Ancient City of Damascus.
- UNESCO, *World Heritage Centre*, World Heritage List, Ancient City of Bosra.
- UNESCO, *World Heritage Centre*, World Heritage List, Ancient City of Aleppo.
- UNESCO, *World Heritage Centre*, World Heritage List, Ancient Villages of Northern Syria.
- UNESCO, *World Heritage Centre*, World Heritage List, Crac des Chevaliers and Qal'at Salah El-Din.
- UNESCO, *World Heritage Centre*, World Heritage List, Site of Palmyra.
- United Nations Treaty Collection, Rome Statute of the International Criminal Court.